

Особливості реалізації типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко, у 4 класі

Мовно-літературна освітня галузь

Українська мова

За типовою освітньою програмою, створеною колективом під керівництвом О. Я. Савченко, мовно-літературна освітня галузь у 4 класі реалізується через окремі предмети «Українська мова» і «Літературне читання». Відведені у типовому навчальному плані на цю галузь 7 навчальних годин рекомендуємо розподілити порівну на кожний предмет, по 3,5 години. Під час складання розкладу радимо впродовж тижня планувати три уроки української мови і три уроки читання. Сьомий урок на одному тижні присвячувати розвитку мовлення, а на іншому – позакласному читанню.

Уроки української мови у 4 класі необхідно спрямовувати на реалізацію таких завдань: виховання в учнів позитивного емоційно-ціннісного ставлення до української мови, формування пізнавального інтересу до рідного слова, прагнення вдосконалювати своє мовлення; розвиток зв'язного мовлення, уяви, пізнавальних здібностей, логічного, критичного та образного мислення школярів; формування повноцінної навички письма, уміння брати участь у діалозі, створювати короткі усні й письмові монологічні висловлення; дослідження мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови; залучення молодших школярів до практичного застосування умінь з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і життєвих ситуаціях.

Зміст та очікувані результати початкового курсу української мови визначено за такими **змістовими лініями**: «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

Змістова лінія **«Взаємодіємо усно»** спрямована на формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях; спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей.

Розвиток у червертоклаників умінь сприймати й аналізувати усну інформацію здійснюється на матеріалі елементів мовного потоку (звуків, складів, слів, словосполучень, речень), текстів та інструкцій щодо виконання навчальних дій. Для формування умінь аналізувати та інтерпретувати сприйняті на слух тексти радимо використовувати різні жанри художніх текстів (казки, оповідання, вірші), а також науково-популярні, навчальні та медіатексти. Під час їх опрацювання доцільно пропонувати четвертокланикам запитання і завдання, що передбачають відтворення основного змісту усного повідомлення, запам'ятовування елементів фактичного змісту (Хто? Що? Де? Коли?), встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо. Система завдань за змістом прослуханого має спонукати учнів відповідати на запитання, ставити запитання до усного повідомлення, вибирати необхідну або цікаву інформацію з почутого

та пояснювати свій вибір, розповідати про почуття, які викликав прослуханий текст, пояснювати, що і чому сподобалось у почутому повідомленні/зумовило позитивну оцінку, а що і чому не сподобалось/зумовило негативну оцінку.

Розвиток умінь спілкуватися з іншими людьми необхідно здійснювати в процесі складання діалогів і побудови усних зв'язних висловлень. Ефективними для розвитку діалогічного мовлення і, водночас, цікавими для учнів є інсценізація прочитаних творів, розігрування сценки, описаних у фрагментах текстів, читання розмови персонажів у ролях, проведення інтерв'ю тощо. Крім того, доцільно використовувати завдання, що передбачають доповнення діалогу репліками-відповідями на подані запитання, побудову запитань до запропонованих реплік-відповідей, розігрування діалогу за ситуативним малюнком, складання діалогу за словесно описаною вчителем ситуацією, продовження діалогу за поданим початком.

У процесі складання і розігрування діалогів необхідно вчити дітей доречно вживати ввічливі слова, українські форми звертання до дітей та дорослих, дотримуватися правил етикету у спілкуванні з людьми різного віку й статусу.

Уміння будувати монологічні усні зв'язні висловлення формуються в процесі переказування текстів та складання власних розповідей, описів, міркувань. Під час переказування слід націлювати учнів на те, що той самий епізод із тексту можна передати різними словами, і спонукати їх не прагнути дослівно відтворювати оригінал тексту або фрази і речення однокласників, а переказувати текст своїми словами. Водночас, заохочувати вживати виражальні засоби мови, використані автором тексту.

Формуючи в четвертокласників уміння будувати самостійні усні зв'язні тексти, варто використовувати різноманітні допоміжні матеріали: малюнки і серії малюнків, опорні слова, початок або початок і кінцівку тексту тощо. Цінним і цікавим для учнів буде складання розповідей про прочитані книжки і журнали, переглянуті мультфільми чи телепередачі, про побачені, почуті, пережиті ситуації з особистого життя.

Змістова лінія **«Взаємодіємо письмово»** спрямована на формування в молодших школярів повноцінної навички письма, умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Робота над формуванням писемного мовлення у 4 класі передбачає такі види завдань: написання розповідей, есе і міркувань на задану тему, за поданими запитаннями, про враження, вподобання, мрії, бажання тощо; написання художніх і науково-популярних описів; написання переказів за поданими запитаннями. Актуальними для четвертокласників залишаються вправи на відновлення деформованих речень і текстів; добір і запис заголовків до тексту; удосконалення текстів з невиправданими повторами тих самих слів; складання і запис письмових повідомлень (записок, смс-повідомлень, листів, вітальних листівок та ін.). Важливим складником системи завдань змістової лінії **«Взаємодіємо письмово»** є завдання на самоперевірку і взаємоперевірку

письмових робіт, що забезпечує формування орфографічної пильності в учнів 4 класу.

Формування культури писемного мовлення (окрім роботи з розвитку орфографічної грамотності) передбачає і роботу над розвитком умінь оформлювати письмову роботу. Вимоги до оформлення письмових робіт мають бути гнучкими, водночас у дитини має бути сформованим розуміння того, що записи мають бути грамотними, чіткими, читабельними, охайними тощо.

Змістова лінія «Досліджуємо медіа» спрямована на формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти.

У процесі реалізації цієї лінії слід учити четвертокласників сприймати прості медіа-продукти, колективно обговорювати їх зміст і форму, розповідати, про що в них ідеться, визначати кому і для чого призначений медіа-продукт (записка, смс-повідомлення, етикетка, рекламний щит, афіша, квиток до музею тощо), пояснювати зміст вербальної і невербальної інформації в медіа-продуктах, висловлювати свої думки з приводу прослуханих чи переглянутих медіа-продуктів (коміксів, дитячих журналів, реклами), створювати прості медіа-продукти (листівки, смс-повідомлення, фотоколаж, афішу дитячого ранку, інструкцію тощо) з допомогою інших осіб і самостійно.

Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища» спрямована на дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в молодших школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя.

Щоб забезпечити усвідомлене засвоєння учнями мовного матеріалу, необхідно в процесі його вивчення залучати дітей до активної розумової діяльності, яка передбачає виконання певних розумових операцій: спостереження за мовними одиницями і явищами, їх аналіз, порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними, узагальнення своїх спостережень, формулювання самостійно/під керівництвом учителя висновків, правил. Дидактично доцільним у початковій школі є організація дослідження мовних одиниць різних рівнів у їх взаємозв'язках, що забезпечує усвідомлене сприйняття функціональності кожної мовної одиниці. Навчальний досвід роботи з мовними одиницями є основою формування мовної, мовленнєвої, мовленнєво-творчої, зрештою – комунікативної компетентностей.

Реалізація змістових ліній початкового курсу мовно-літературної освіти має здійснюватися комплексно. Дібрані на кожний урок завдання повинні утворювати цілісну систему, спрямовану на формування умінь вільно володіти українською мовою і вміло використовувати її для вирішення життєво важливих завдань.

Літературне читання

Уроки «Літературного читання» забезпечують розвиток особистості молодшого школяра засобами різних видів читацької діяльності; формування

читацької, комунікативної та інших ключових компетентностей; збагачення емоційно-ціннісного, естетичного, соціального та пізнавального досвіду; розвиток образного, критичного і логічного мислення та літературно-творчих здібностей; формування готовності до вивчення української та зарубіжної літератури на рівні базової середньої освіти.

Завданнями вивчення навчального предмета «Літературне читання» у 4 класі є ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики і жанрів; формування в учнів повноцінної навички читання як універсального інструменту функціональної грамотності; розвиток інтересу і здатності до самостійної читацької діяльності для задоволення різних потреб читача; формування умінь опрацьовувати художні, науково-художні тексти; оволодіння прийомами структурно-сміслового і образного аналізу текстів різних видів; розвиток образного, критичного, логічного мислення та мовлення; формування умінь самостійної роботи з різними видами і джерелами інформації; формування прийомів роботи з дитячою книжкою, періодичною, довідковою літературою; формування вмінь безпечного і критичного використання медіапродукції, здатності створювати медіапродукти і спілкуватися за допомогою медіазасобів; розвиток уяви і здатності виявляти себе у різних видах літературно-творчої діяльності.

Мовно-літературна освітня галузь через літературне читання покликана розвинути в дітей бажання ширше, повноцінніше, емоційніше, творчо пізнавати світ і себе в ньому засобами ознайомлення з народною та літературною творчістю, пробуджувати в дітях бажання бути не вторинними споживачами, а творцями і співторцями. Художнє слово здатне розвивати світогляд дітей, їхню уяву і фантазію, мотивувати до пізнання таємниць світу. Ураховуючи вікові особливості четвертокласників, на уроках літературного читання поряд з формуванням навичок різних видів читання (аналітичного/поглибленого, переглядового, вибіркового/пошукового) відповідно до мети читання слід сприяти вихованню в дітей здатності обирати життєві цінності та моральні орієнтири шляхом вдумливого заглиблення у світ народної мудрості; збагачувати емоційно-ціннісний, естетичний, соціальний та пізнавальний досвід шляхом аналітичного сприймання художньої реальності; створювати передумови для розвитку літературно-творчих здібностей.

У програмі навчального предмета «Літературне читання» визначено такі **змістові лінії**: «Пізнаємо простір дитячого читання»; «Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»; «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого»; «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів»; «Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою»; «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією»; «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане; створюємо власні тексти».

Реалізація змістових ліній програми з літературного читання здійснюється у процесі особистісно зорієнтованої розвивальної читацької і комунікативної діяльності учнів. Ураховуючи потреби та інтереси молодших школярів у пізнанні світу людей, природи, самопізнанні, залучаючи їх до

вдумливого читання найкращих дитячих книжок, текстів різних видів, учитель виховує україномовну особистість, компетентного, критично мислячого читача, який розуміє цінність книги, відчуває красу рідного слова, збагачує свій читацький, мовленнєвий і пізнавальний досвід.

Реалізація змістової лінії **«Пізнаємо простір дитячого читання»** передбачає ознайомлення учнів 4 класу з різноманітною за темами і жанрами дитячою літературою, з різними видами довідкових, навчальних і медіатекстів, способами здобуття інформації у сучасному медіапросторі. З цією метою рекомендовано організовувати самостійну читацьку діяльність учнів. Її необхідно спрямовувати на формування належного читацького кругозору, розуміння цінності читання. Дитині-читачу необхідно запропонувати такі форми роботи, види завдань, за яких вона могла б виявити свій інтерес до читання і набути достатній читацький досвід, зрозуміти його значущість для подальшого навчання, розвитку, вирішення життєвих проблемних ситуацій.

Реалізація змістової лінії **«Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»** передбачає роботу з удосконалення й розвитку якісних характеристик технічного і смислового аспектів навички під час читання вголос і мовчки; формування умінь самостійно застосовувати мовленнєві та позамовні засоби художньої виразності; оволодіння, з поступовим нарощуванням ступеня складності, прийомами смислового читання; прийоми самостійного розуміння лексичного значення слів, словосполучень; повноцінного усвідомлення в тексті фактичної, концептуальної, підтекстової (з допомогою вчителя) інформації; формування навичок аналітичного, переглядового, вибіркового читання та їх застосування відповідно до мети читання.

З метою формування і розвитку якісних характеристик навички читання вголос і мовчки рекомендовано пропонувати учням виконувати вправи на регулювання дихання, розвиток уваги, пам'яті, темпу, фонематичного слуху, зорового сприймання, оперативного поля читання. Спеціально організованої роботи потребує формування умінь влучно застосовувати під час читання вголос, декламування напам'ять відповідно до змісту художнього твору інтонаційні мовленнєві засоби виразності (тон, сила голосу, логічний наголос, темп мовлення). Під час підготовки уроків літературного читання необхідно враховувати важливість словникової роботи для розвитку навички читання. З цією метою у системі вправ уроку вчитель передбачає роботу з виносками на сторінках з текстом, який опрацьовується, пошук тлумачень незнайомих слів у словниках, пояснення значень слів з опорою на контекст тощо. Для розвитку розуміння прочитаного учитель планує вправи на знаходження в тексті конкретних відомостей, фактів, понять, пояснення їх змісту (суті); виділення та пояснення важливих думок, які висловив автор, тощо. Наповнення системи роботи з розвитку навички читання й оволодіння прийомами розуміння прочитаного вправами на застосування різних видів читання має бути дидактично доцільним і обґрунтованим жанровою специфікою твору та метою читання. Необхідно враховувати, що метою аналітичного читання є детальне й поглиблене самостійне ознайомлення із змістом тексту; метою вибіркового

читання є знаходження потрібної інформації, фактів; метою переглядового читання є загальне ознайомлення із змістом тексту (за завданням учителя).

Формування у школярів повноцінної навички читання вголос (усвідомлення, спосіб читання, правильність, виразність, темп) має постійно перебувати в полі зору вчителя. Продовження практико-зорієнтованого напряму такої роботи в 4 класі забезпечує неперервність процесу удосконалення й розвитку навички читання. У цьому процесі особливу увагу слід приділяти учням, які мають труднощі з навчання читання, пов'язані зі станом розвитку в них різних характеристик усного мовлення (обмежені можливості індивідуального словникового запасу, смислового сприймання і створення зв'язного висловлення, порушення артикуляції, фонематичного та інтонаційного розвитку), а також з функціональною незрілістю пізнавальних процесів невербального характеру (недостатній розвиток властивостей уваги, зорового сприймання, просторових відношень тощо). З метою подолання та корекції зазначених труднощів читання радимо застосовувати індивідуалізовані вправи і завдання, залучаючи батьків до цієї роботи з дітьми в позаурочний час.

Реалізація змістової лінії **«Взаємодіємо усно за змістом прослуханого»** передбачає формування в учнів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися з іншими людьми в діалогічній формі заради досягнення певних життєвих цілей.

Ці завдання забезпечуються вправами на розвиток умінь запитувати і відповідати на запитання за змістом прослуханих текстів; визначати послідовність подій, головного героя; виокремлювати цікаву для себе інформацію; визначати тему твору; брати участь в обговоренні інформації, яка зацікавила; розвиток умінь розпізнавати ключові слова і фрази в усному повідомленні.

Значущим компонентом системи вправ, що реалізує зазначену змістову лінію, є вправи на формування умінь висловлювати оцінювальні судження, а саме: висловлення своїх перших вражень щодо прослуханого – що сподобалось, здивувало, який настрій викликав твір і т. ін.; висловлення власної думки про факти, події у сприйнятому на слух тексті, причини подій та їх наслідки. Окрім формування навичок критичного сприймання тексту, виконання таких вправ забезпечує практичне оволодіння діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування.

Реалізація змістової лінії **«Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів»** передбачає роботу з цілісного сприймання учнями художніх, науково-художніх текстів, їх аналізу, інтерпретацію з використанням літературознавчих понять (практично); формування умінь висловлювати рефлексивні судження у зв'язку з прочитаним, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів та використовувати її для збагачення особистого читацького досвіду. Для досягнення очікуваних результатів навчання за цією змістовою лінією учитель організовує смисловий і структурний аналіз тексту, дослідження засобів художньої виразності, дослідження жанрових особливостей твору. Активну читацьку позицію учнів під час дослідження текстів різних видів формують

завдання на розвиток умінь самостійно ставити запитання за змістом тексту про факт, подію, час, місце події, героїв твору; розвиток умінь висловлювати смислові здогадки щодо орієнтовного змісту твору, можливого розвитку подій з опорою на заголовок, ілюстрації, ключові слова; формулювати запитання, які виникають у читача по ходу вдумливого читання твору, та готувати відповіді на них; визначати ставлення письменника до зображуваних подій і вчинків персонажів; висловлювати оцінні судження, почуття щодо подій, вчинків персонажів, описів у художньому творі. Для дослідження учням пропонуються художні, науково-художні твори. У ході дослідження текстів учні можуть створювати нескладні схеми, таблиці, складати малюнковий, словесний план тощо, і використовувати потім у власних висловлюваннях за змістом прочитаного.

Реалізація змістової лінії **«Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою»** передбачає формування і розвиток в учнів прийомів розрізнення дитячих книжок за жанрово-тематичними ознаками, типом видання (книжка-твір, книжка-збірка, довідник, словник і т. ін.); прогнозування орієнтовного змісту книжки (твору) з опорою на її ілюстративний та довідково-інформаційний апарат; прийомів самостійного вибору книжок з використанням інформаційних ресурсів дитячої бібліотеки; умінь зв'язно висловлювати власні емоційно-оцінні враження щодо змісту прочитаного, складати короткий відгук на прочитану книжку та ін. З цією метою організовують уроки позакласного читання.

Реалізація змістової лінії **«Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією»** передбачає формування і розвиток в учнів понять про різні види медіа та використані в них вербальні і невербальні засоби впливу на читача; формування умінь і навичок сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати і безпечно користуватися медіазасобами; виражати себе і спілкуватися з іншими за допомогою власних медіапродуктів.

Оволодіння медіаграмотністю є поліпредметним процесом, який передбачає зв'язок із щоденним життям дітей не лише в школі, а й поза нею, створення можливостей набувати досвід критичного осмислення різної медіапродукції, що має позитивно вплинути на розширення їхнього читацького і соціального досвіду, вироблення умінь відрізняти корисну інформацію від шкідливої, уникати імовірних для цього віку ризиків взаємодії з медіапродуктами.

Реалізація змістової лінії **«Перетворюємо та інсценізуємо прочитане; створюємо власні тексти»** передбачає розвиток уяви, художньо-образного мислення і мовлення дітей, оволодіння вербальними і невербальними засобами створення творчих продуктів з різним ступенем самостійності (зміни, доповнення, продовження тексту, ілюстрування; участь в інсценізаціях, дослідницьких проєктах; складання есе, казок, віршів, закличок, загадок, оповідань та ін.). Для виконання зазначених завдань рекомендуємо організовувати групову роботу і пропонувати учням вправи на складання нових кінцівок прочитаних казок, оповідань; знаходження рим у віршах, придумування ланцюжків римованих слів; створення творчих переказів і творів

за аналогією; складання розповідей від імені одного з персонажів; складання (у співпраці з учителем) казок, загадок, лічилок; розігрування ігрових ситуацій за прочитаним; інсценізацію текстів. Такі вправи можуть бути запропоновані і для індивідуальної роботи.

Математична освітня галузь

Зміст та очікувані результати навчання математики визначено за такими **змістовими лініями**: «Числа, дії з числами. Величини», «Вирази, рівності, нерівності», «Геометричні фігури», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження».

Змістова лінія **«Числа, дії з числами. Величини»** охоплює вивчення у 4 класі питань утворення чисел у межах мільйона, їх послідовності, читання та запису; формування вміння визначати багатоцифрові числа; формування навичок порівняння чисел у межах мільйона, виконання арифметичних дій додавання, віднімання, множення і ділення у межах мільйона, в тому числі з випадками усного множення і ділення; ознайомлення на практичній основі зі звичайними дробами; вимірювання величин; оперування величинами, вироблення досвіду застосування набутих умінь і навичок у різних життєвих ситуаціях.

Розглядаючи нові прийоми обчислень, варто використовувати всі ті способи обчислень і властивості дій, з якими четвертокласники вже ознайомлені. Спеціальними вправами необхідно формувати в учнів вміння переносити відомі їм прийоми додавання та віднімання (укрупненням розрядних одиниць, частинами, порозрядно, округленням тощо) у нову ситуацію – на числа в межах мільйона. Зауважимо, що контролю підлягає лише правильність обчислень, а не застосування учнями всіх обчислювальних прийомів.

У 4 класі учнів ознайомлюють з письмовим прийомом додавання та віднімання у межах мільйона. Привертаємо увагу на важливість процесу формування вмінь письмово виконувати додавання і віднімання багатоцифрових чисел, адже він сприяє закріпленню знань табличних випадків додавання і віднімання одноцифрових чисел, знань нумерації чисел, засвоєнню особливостей десяткової системи числення та буде міцною основою для успішного оволодіння вмінням виконувати ці дії на множині будь-яких багатоцифрових чисел.

До ключових програмових умінь з математики, якими діти мають оволодіти у 4 класі, належать вміння ділити з остачею та виконувати перевірку ділення з остачею. Зазначимо, що ділення з остачею є підґрунтям до оволодіння учнями прийомом письмового ділення. Тому діти мають вправлятися в діленні з остачею упродовж вивчення всієї теми «Позатабличне множення та ділення: усні прийоми». Особливістю формування прийомів позатабличного множення та ділення в учнів 3 класу є те, що спочатку вводяться правила, які є теоретичною основою цих прийомів обчислення, а потім – діти ознайомлюються з відповідним прийомом. Вимогами програми передбачено,

що учні 4 класу мають оволодіти обчислювальною навичкою позатабличного множення та ділення багатоцифрових чисел на дво-, трицифрові числа; множення і ділення іменованих чисел, поданих в одиницях вимірювання довжини й маси, на двоцифрове число.

Роботу із формування обчислювальних навичок доцільно наповнювати дослідженнями залежності результату арифметичної дії від зміни одного з її компонентів. Цим забезпечується усвідомлене застосування прийомів обчислення, розвивається швидкість обчислень, уміння здійснювати прикидку результату тощо.

У ході формування обчислювальних навичок учителю необхідно стежити за мовленням дітей, зокрема за правильністю вживання назви виразу та відмінювання числівників. Це запобігатиме помилкам під час читання виразів із багатоцифровими числами та написання числівників у текстах.

Розширення змісту поняття числа відбувається за рахунок уведення звичайних дробів з чисельником 1 – частинами. Ця тема має вивчатися на наочній основі з використанням великої кількості практичних вправ із поділу геометричних фігур на рівні частини та виділення однієї з цих частин. Порівняння частин за величиною також відбувається на наочній основі. Діти мають знати і застосувати у обчисленнях правила знаходження частини від числа та числа за величиною його частини. Ця тема є підґрунтям для вивчення звичайних дробів у 5 класі.

Реалізація змістової лінії **«Вирази, рівності, нерівності»** у 4 класі: основним змістом програми передбачено розв'язування рівнянь, в яких один із компонентів дії є виразом зі змінною; розв'язування нерівностей зі змінною. З метою більш усвідомленого розуміння сутності рівняння доречно у класі колективно складати рівняння за текстом простої задачі для розв'язування складених задач алгебраїчним методом. Проте зауважимо, оскільки це вміння не є програмовою вимогою, то воно не підлягає контролю.

Відповідно до змістової лінії **«Геометричні фігури»** розвиток математичної компетентності учнів у геометричному її складнику відбувається за рахунок розширення уявлення про геометричні фігури на площині та у просторі. Особливої уваги потребує формування уміння будувати прямокутник (квадрат); коло, круг за заданими значеннями радіуса, діаметра; прямі кути за допомогою косинця; моделювати геометричні фігури.

Актуальним залишається у 4 класі завдання формування вміння, рухатися за визначеним маршрутом; планувати маршрут пересування; формування уміння розв'язувати задачі геометричного змісту, пов'язані з периметром і площею многокутників.

Змістова лінія **«Робота з даними»** передбачає ознайомлення учнів на практичному рівні з найпростішими способами виділення і впорядкування даних за певною ознакою; формування уміння користуватися даними, вміщеними в таблицях, графах, на схемах, лінійних діаграмах, під час розв'язування практично зорієнтованих задач, в інших життєвих ситуаціях.

Змістова лінія **«Математичні задачі і дослідження»** спрямована на формування в учнів здатності розпізнавати практичні проблеми, що

розв'язуються із застосуванням математичних методів, на матеріалі сюжетних, геометричних і практичних задач, а також у процесі виконання найпростіших навчальних досліджень. Актуальним залишається спрямованість роботи над задачею на оволодіння загальним умінням розв'язувати задачі різних математичних структур, у тому числі прості задачі, що містять трійки взаємопов'язаних величин (загальна маса, маса одного предмета та кількість предметів; вартість, ціна, кількість; відстань, час, швидкість тощо). Сформованість уміння розв'язувати прості задачі з трійками взаємопов'язаних величин, є підґрунтям до навчання розв'язування складних задач з трійками взаємопов'язаних величин – задач на знаходження суми, різниці чи кратне порівняння двох добутків або часток та обернених до них; задач на знаходження четвертого пропорційного різними способами, на подвійне зведення до одиниці, на пропорційне ділення, на знаходження невідомого за двома різницями, на спільну роботу, на прямолінійний рівномірний рух двох тіл.

Робота із задачами у 4 класі передбачає застосування опрацьованого програмового матеріалу інших змістових ліній. Так після ознайомлення з правилами знаходження частини від числа та числа за величиною його частини рекомендовано відпрацьовувати уміння під час розв'язування відповідних простих, а пізніше і складених задач, що потребують застосування цих правил. Під час вивчення додавання і віднімання в межах мільйона учні ознайомлюються із задачами на знаходження дробу від числа та числа за значенням дробу; простими задачами на обчислення тривалості події, дати початку події, дати закінчення події; із задачами геометричного змісту та задачами з буквеними даними, розв'язання яких записується виразом.

Досвід математичної діяльності застосовується у вивченні інших предметів (освітніх галузей) шляхом використання учнями математичних методів чи інших засобів для пізнання дійсності; організації та виконання міжпредметних навчальних проєктів, мінідосліджень тощо.

Учителю слід використовувати можливості математики щодо впливу на розвиток критичного мислення, уміння логічно доводити свою думку, обґрунтовувати свою позицію, вести полеміку. Цілеспрямованою і системною має бути робота щодо розвитку умінь і навичок в усній та писемній формі відповідати на запитання, усно обґрунтовувати правильність розв'язку, будувати логічні конструкції з використанням відповідних словосполучень. Все це важливо для становлення молодшого школяра як особистості, свободи його самовизначення, досягнення ситуації успіху, формування громадянської позиції, що базується на системі гуманістичних цінностей.

Під час проєктування уроків математики рекомендуємо враховувати відповідність навчального матеріалу меті навчання, віковим особливостям і навчальним можливостям учнів, а також потенціал системи навчальних завдань для досягнення очікуваних результатів.

Звертаємо увагу, що у програмі подано *орієнтовний перелік додаткових тем* для розширеного вивчення курсу. Додаткові теми не є обов'язковими для вивчення. Учитель може обрати окремі теми із пропонуваних або дібрати інші

теми самостійно з огляду на методичну доцільність та пізнавальні потреби учнів. Результати вивчення додаткових тем не є об'єктом контролю й оцінювання.

Природнича, громадянська та історична, соціальна і здоров'язбережувальна освітні галузі

Інтегрований курс «Я досліджую світ»

Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної освітніх галузей у 4 класі об'єднано, утворюючи інтегрований курс «Я досліджую світ», для якого типовим навчальним планом встановлено тижневе навантаження 4 години. Змістове забезпечення цього курсу представлено у підручниках «Я досліджую світ», що створені для реалізації типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко.

Тематичну основу курсу складають змістові лінії природничої, громадянської та історичної, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей, визначені Державним стандартом початкової освіти.

Типовою освітньою програмою інтегрованого курсу для 4 класу визначено особистісний поступ молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, світоглядних орієнтацій, формування ключових компетентностей, необхідних для життя і продовження навчання, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні завдання.

У другому циклі (3 – 4 класи) початкової освіти ширше застосовується діяльнісний підхід на інтегровано-предметній основі. Опрацювання програмового змісту ґрунтується на частково-пошуковому методі навчання, що спрямований на розв'язання стрижневого завдання предмета, пов'язаного із формуванням способів навчально-пізнавальної діяльності учнів; мисленнєвих дій та операцій; вироблення умінь розкривати причинно-наслідкові зв'язки в природі та суспільстві.

Навчання четвертокласників курсу «Я досліджую світ» буде ефективним за умови постійного мотивування до пізнання навколишнього світу і себе, здорового способу життя і безпечної поведінки. Використання на уроках різноманітних інтерактивних методів забезпечуватимуть індивідуалізацію сприйняття навколишнього світу і активну участь кожного учня у груповій взаємодії, спонукатимуть четвертокласників до співпраці, висловлення своєї думки, спільного прийняття рішення тощо. Поєднання на уроках індивідуальної роботи з парною та груповою, колективною формами роботи, що ґрунтуються на партнерській взаємодії, сприятимуть формуванню критичного мислення, ініціативи, творчості, розвиватимуть умінь міркувати, аналізувати, порівнювати, ставити запитання й шукати відповіді на них, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, вирішувати життєві ситуації.

Чільне місце в реалізації інтегрованого курсу належить творчим завданням, що передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової і дослідницької діяльності, з елементами творчості).

Широко мають застосовуватися завдання, спрямовані на формування навичок самостійної роботи учнів з інформацією, засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення до людей і природи.

В основу навчання має бути покладено діяльнісний підхід, що покликаний змістити акценти в освіті на активну діяльність. Діяльнісний підхід є цілеспрямованою системою, націленою на результат, який може бути досягнутий тільки в тому випадку, коли буде зворотний зв'язок. Тому в навчанні цього курсу перевага надається практичним роботам, демонстраційним і лабораторним дослідям, спостереженням у природі, екологічному моделюванню і прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи.

Важливе значення у формуванні особистісного ставлення до об'єктів вивчення мають практико-орієнтовані проекти, які передбачають дослідження культурної спадщини українського народу, вивчення природи рідного краю, екологічних проблем, формують в учнів емоційно-ціннісне ставлення до природи.

Реалізуючи інформаційні проекти-розповіді у найрізноманітніших формах (усній, письмовій, у формі вокальної пісні, підготовці презентаційних матеріалів тощо) у школярів формують способи самоорганізації навчальної діяльності, вміння роботи з інформацією (пошук необхідної інформації в довідкових виданнях, зокрема на електронних носіях, у мережі інтернет), комунікативні та комунікаційні уміння й навички.

Рекомендовано залучати учнів 4 класу до участі в різноманітних творчих проектах, що створює умови для їхнього особистісного розвитку. Кінцевим продуктом творчого проекту можуть бути малюнок, журнал, газета, екологічний плакат, постер, збірка, колективний колаж, відеофільм, вечір, свято, вистава, сценка, годівниця тощо.

Проектну діяльність необхідно спрямовувати не стільки на поглиблення знань учнів з певного питання, скільки на набуття досвіду самостійного виконання завдань, уміння формулювати завдання і ставити запитання, працювати в команді, знаходити нестандартні й оригінальні розв'язання проблеми, розкрити свій індивідуальний потенціал, проявити творчість.

Тематика проектів і їхні назви, запропоновані в програмі, можуть змінюватися на розсуд учителя, але відповідати освітнім завданням відповідного розділу програми. Рекомендована кількість проектів у 4 класі – не менше ніж чотири.

У 4 класі значну увагу приділяють дослідницькому методу навчання, який передбачає організацію процесу опанування нових знань та умінь. Принципова відмінність дослідження від проектування полягає в тому, що дослідження не передбачає створення будь-якого заздалегідь планованого об'єкта.

Дослідження – це процес пошуку невідомого, нових знань, а проектування – вирішення певного, чітко усвідомленого завдання. Уміння проводити самостійні дослідження, осягнення істини легко прищеплюються і переносяться в подальшому на всі види діяльності, якщо вчитель створює для цього певні умови.

Важливе значення для емоційно-естетичного сприйняття природи молодшими школярами відіграють спостереження і власні дослідження; творчі завдання, екологічні акції, дидактичні ігри; уроки, проведені у формі подорожі, усного журналу, репортажу з місця подій, святкування дня Землі. Такі форми проведення навчальних занять позитивно впливають на емоційну сферу дитини, сприяють розвитку її уяви, фантазії, мислення, концентрують увагу.

Однією із пропонованих форм роботи у 4 класі є екскурсія. Вона дає змогу проводити спостереження, вивчати тіла і явища природи в природних або штучно створених умовах. Зміст екскурсій повинен мати безпосередній зв'язок із пройденим на попередніх уроках матеріалом або випереджувальний характер. Водночас отримані на екскурсіях результати спостережень і зібрані матеріали доцільно використовувати на наступних уроках. Екскурсія в природу є однією з доступних та обов'язкових форм роботи з молодшими школярами, у ході якої учні досліджують взаємозв'язки, що склалися в різних екологічних системах (на луках, у лісі, степах, водоймі тощо).

Організуючи урок-екскурсію, потрібно пам'ятати, що такі уроки мають іншу структуру й потребують певних завдань для кожного етапу уроку. Перед проведенням екскурсії потрібно скласти список і підготувати необхідне обладнання (блокнот, олівці, ручки, пакетики для збору природного матеріалу, біноклі, лупи, гномон, компас, термометр, мірну стрічку, снігомірну лінійку (рейку), визначники тощо); продумати місце, час проведення екскурсії, розробити маршрут, підібрати загадки, вікторини, вірші, провести інструктаж учнів з безпеки життєдіяльності. Під час вступної бесіди окреслюють тему, мету екскурсії, актуалізують набутий досвід з теми. Самостійна робота учнів під час екскурсії супроводжується коментарями вчителя. Важливим етапом уроку-екскурсії є звітування дітей про виконану роботу, фотозвіт і демонстрація зібраного матеріалу. За необхідності вчитель (або учень) може виступити з додатковими повідомленнями. Завершується екскурсія заключною бесідою, підбиттям підсумків, фото- або відеозвітом.

Формування громадянської компетентності в молодших школярів має здійснюватися в поетапному засвоєнні ними єдності компонентів «Я – сім'я – школа – рідний край – Україна – світ»; що передбачає розкриття взаємодії людей у сім'ї, колективі, суспільстві, активні контакти дітей із соціальним оточенням, накопичення досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства.

Особливо важливе значення надається зв'язку змісту освіти із життям, оскільки відсутність або недостатність відповідного досвіду школярів потребує постійного залучення їх до аналізу життєвих ситуацій, формування навичок критичного мислення. Необхідно сприяти тому, щоб дитина використовувала набуті нею знання про способи громадянської активності як у знайомих, так і

змінених, нових ситуаціях, що впливатиме на розвиток досвіду індивідуальної творчої діяльності.

Пріоритетну роль в організації освітньої діяльності молодших школярів необхідно надавати активним методам і формам, що ґрунтуються на демократичному стилі, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи, творчості, розвивають уміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, робити висновки. Ефективними є колективні, групові й індивідуальні творчі справи, використання проєктних, інтерактивних, інформаційно-комунікаційних технологій. Важливим є включення молодших школярів в активну пізнавальну, дослідницьку діяльність (оскільки об'єкти вивчення важливо сприймати безпосередньо), створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування, застосування в освітньому процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку особистості, її громадянської позиції, формування в учнів цілісної картини світу.

Важливо наголосити на необхідності формування в молодших школярів медіаграмотності засобами медіаосвіти в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Цьому сприятиме системна та послідовна робота учнів з різними видами медіатекстів із метою формування в них практичних умінь, а саме: пошук необхідної та відсторонення від непотрібної медіаінформації, створення власних медіатекстів; стимулювання творчого потенціалу молодших школярів як у напрямі створення власних медіатекстів, так і в напрямі творчого сприймання медіатекстів.

Кількість годин на вивчення кожного розділу інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 4 класі можуть змінюватися відповідно до авторського викладу, підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, у яких відбувається освітній процес (наближення епідемій, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо).

Технологічна освітня галузь

Інтегрований курс «Дизайн і технології»

Зміст технологічної освітньої галузі реалізують через інтегрований курс «Дизайн і технології».

Змістове забезпечення інтегрованого курсу «Дизайн і технології» представлено в підручниках «Я досліджую світ», що реалізують типову освітню програму, розроблену під керівництвом О. Я. Савченко.

Технологічна освітня галузь має забезпечувати цілісний розвиток особистості дитини засобами предметно-перетворювальної діяльності, формування ключових та проєктно-технологічної компетентностей, необхідних для розв'язання життєвих проблем, культурного й національного самовираження.

Завдання освітньої галузі спрямовані на формування допитливості, цілісного уявлення про матеріальне і нематеріальне виробництво; сприяння

розвитку естетично-ціннісного ставлення до традицій українського народу в праці, декоративно-ужитковому мистецтві; набуття досвіду поетапного створення корисних і естетичних виробів у партнерській взаємодії: від задуму до його втілення в різних матеріалах; вироблення навичок раціонального використання матеріалів, безпечного застосування традиційних та сучасних технологій; формування культури праці, прагнення удосконалювати процес і результати проєктно-технологічної діяльності, свій життєвий простір.

Змістові лінії, за якими структурована програма інтегрованого курсу «Дизайн і технології», відображають завершений цикл проєктно-технологічної діяльності: «Інформаційно-комунікаційне середовище», «Середовище проєктування», «Середовище техніки і технологій», «Середовище соціалізації».

Реалізація змістової лінії **«Інформаційно-комунікаційне середовище»** спрямовує партнерську взаємодію учасників освітнього процесу на розвиток асоціативно-образного та критичного мислення, оволодіння базовими знаннями, формування цілісного уявлення про виробничу сферу людської діяльності та створює підґрунтя для ознайомлення зі способами інтегрованої проєктно-технологічної діяльності.

Реалізація змістової лінії **«Середовище проєктування»** забезпечує розвиток аналітичного, просторового та творчого мислення, уміння працювати в команді, створення умов для оволодіння елементами дизайну: виявлення проблем, продукування ідей, вибору соціально і особистісно значущих об'єктів проєктування; виконання елементарних графічних зображень; добір матеріалів для виготовлення виробу за їх властивостями; експериментування з матеріалами і технологіями для реалізації власних ідей; планування технології послідовності виготовлення виробу.

Реалізація змістової лінії **«Середовище техніки і технологій»** передбачає розвиток логічного та алгоритмічного мислення, психомоторних здібностей, здатності до координування дій і взаємодопомоги; навичок організації робочого місця, безпечної праці з ручними, механічними інструментами й пристосуваннями; умінь поетапного виготовлення виробів з використанням традиційних та сучасних технологій, раціональної обробки різних матеріалів.

Реалізація змістової лінії **«Середовище соціалізації»** спрямована на розвиток емоційного інтелекту; оцінювання і самооцінювання процесу та результатів власної або спільної проєктно-технологічної діяльності; розвиток здатності презентувати освітні результати, обговорювати їх з іншими, ефективно використовувати створені вироби; формування досвіду добровільної діяльності, підприємливості, гостинності; виконання трудових дій у побуті, розвиток прагнення якісно і безпечно облаштовувати свій життєвий простір.

Водночас для реалізації усіх зазначених завдань актуальним у 4 класі залишається удосконалення навичок безпечних прийомів виконання операцій з ручних технік обробки матеріалів та економного використання матеріалів. Задля цього необхідно акцентувати увагу на організації робочого місця, правилах внутрішнього розпорядку, безпеці праці та санітарних нормах. Предметно-перетворювальна діяльність має забезпечувати розвиток умінь працювати в команді, виховання ціннісного ставлення до себе як суб'єкта

діяльності, шанобливого ставлення до людей праці та їхньої професії, трудових традицій українського народу.

Привертаємо увагу, що розподіл навчальних годин за темами, добір об'єктів проектно-технологічної діяльності вчитель визначає самостійно, враховуючи умови навчання та педагогічну доцільність. Рекомендуємо навчальний матеріал вибудовувати навколо актуальних освітніх тем. Критеріями вибору тем мають бути корисність, практична значущість виробу, його естетична цінність.

Привертаємо увагу, якщо зміст технологічної освітньої галузі наскрізно вміщено в підручнику інтегрованого курсу «Я досліджую світ», то навчальний матеріал цієї галузі вибудовується навколо актуальних освітніх тем інтегрованого курсу.

Доступність і простота в технологічному виконанні мають стати основними критеріями відбору та розробки навчального матеріалу, а використання різноманітних форм, методів і прийомів дає можливість створити атмосферу творчого пошуку. Наприклад, організація виставок, сімейних конкурсів, аукціонів стимулювати процес творчого розвитку учнів. Такого роду діяльність допоможе зміцнити позитивну самооцінку, впевненість у собі, принесе почуття задоволення від досягнутих успіхів, надасть можливість виховати учня/ученицю з власною точкою зору, зі своїм типом висловлювання і способом діяльності.

Процес пошуку і «відкриття» знань не менш важливий для виготовлення іграшок і більш значущий для розвитку учнів. Показником ефективності навчання буде самостійний вибір учнями техніки виконання виробу на задану тему.

Увага акцентується на організації робочого місця, правилах внутрішнього розпорядку, безпеці праці та санітарних нормах.

Головними вимогами до уроку є: мобілізація учасників освітнього процесу на всіх його етапах; цілепокладання і мотиваційне забезпечення; позитивний психологічний клімат; динамічність і варіативність форм організації процесу навчання; профілактичні заходи. Психологічний клімат на уроці створюється на позитивному емоційному тлі, із залученням ситуації успіху, творчої продуктивної комунікації, забезпеченням психологічного комфорту учнів.

Тобто повною мірою слід реалізувати мету навчальної програми, що полягає в особистісному розвитку молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу й суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі.

Обов'язковою умовою проведення занять є виготовлення корисного й естетичного виробу – індивідуально, в парі або в групі, оцінювання і презентація освітніх результатів.

Інформатика

Навчальний предмет «Інформатика» має реалізувати завдання інформатичної освітньої галузі Державного стандарту початкової освіти через такі змістові лінії програми: «Інформація. Дії з інформацією», «Комп'ютерні пристрої для здійснення дій із інформацією», «Об'єкт. Властивості об'єкта», «Комп'ютерні програми. Меню та інструменти», «Створення інформаційних моделей. Змінення готових. Використання», «Лінійні алгоритми».

Основною метою вивчення навчального предмета «Інформатика» є формування в учнів та учениць 4 класу інформаційно-комунікаційної та інших ключових компетентностей, здатності до розв'язування завдань з використанням цифрових пристроїв та цифрових технологій, розвиток обчислювального, критичного, аналітичного, синтетичного, логічного мислення, реалізацію творчого потенціалу учнів, формування їх активної, відповідальної, безпечної та етичної діяльності в цифровому суспільстві.

У процесі засвоєння матеріалу з інформатики має забезпечуватись різнобічний розвиток особистості дитини та її світоглядних орієнтацій, Формування інформатичної компетентності передбачає набуття початкових практичних навичок використання інформаційно-комунікаційних технологій, що є необхідним продовженням навчання. Також уроки інформатики мають спрямовуватися на розвиток критичного, аналітичного, логічного мислення, творчого потенціалу.

У 4 класі учні продовжують вивчати програмовий матеріал за тими самими змістовими лініями, що у 2 – 3 класах, але навчальний матеріал поглиблено та розширено. Школярі оволодівають новими практичними навичками, у них формуються наскрізні вміння. Так під час вивчення змістової лінії **«Інформація. Дії з інформацією»** учні навчаються знаходити в інтернеті потрібну інформацію, створивши відповідний запит, працювати з віртуальними довідниками й енциклопедіями, здійснюють віртуальні подорожі, ознайомлюються з електронною поштою тощо. Важливо, щоб школярі навчилися критично оцінювати отриману інформацію, розпізнавати фейки, розрізняти факти й судження та поводити себе безпечно в інтернеті. Із цією метою в підручниках для активного обговорення наведено значну кількість різноманітних життєвих ситуацій, адже саме таке подання матеріалу сприяє виробленню в учнів стійких життєвих позицій та переконань.

Під час вивчення змістової лінії **«Комп'ютерні пристрої для здійснення дій із інформацією»** учні дізнаються, що, крім пристроїв введення та виведення інформації, є ще пристрої оброблення та зберігання інформації, зокрема внутрішня та зовнішня пам'ять і процесор. Тож учні навчаються зберігати інформацію на спеціальних носіях, зокрема на флешці. Відбувається перше ознайомлення з робототехнікою. Оскільки не кожна школа забезпечена конструкторами з робототехніки, ми пропонуємо здійснювати віртуальний огляд можливостей таких конструкторів.

Важливо, щоб під час вивчення цього розділу було систематизовано знання учнів про види комп'ютерів, учні розуміли завдання та ситуації, за яких

використовують різні комп'ютери, та удосконалили свої уміння щодо безпечної роботи з доступними цифровими пристроями, навчилися планувати час роботи за комп'ютером.

Задля реалізації змістової лінії **«Об'єкт. Властивості об'єкта»** у 4 класі учні продовжуватимуть вивчати поняття «об'єкт», властивості об'єктів і значення цих властивостей. Дітям необхідно пропонувати завдання із власного життя з прикладами різних об'єктів, їхніх властивостей і значень цих властивостей. Важливо навчити учнів впорядковувати та групувати об'єкти на основі значень властивостей за допомогою завдань на класифікацію. При цьому в якості інструмента для побудови схем класифікації об'єктів та виокремлення частин об'єкта варто обрати комп'ютерну програму для створення карт знань. Важливо подавати цю інформацію різними способами. Зокрема, пропонувати до розгляду онлайн інструмент для побудови кругових та стовпчастих діаграм.

У 4 класі учні продовжуватимуть ознайомлення із поняттям моделі, розширюючи її знаннями про математичні та комп'ютерні моделі. Якщо у 3 класі основним програмним засобом для створення моделей були середовища текстового редактора та редактора презентацій, то на завершення курсу інформатики у початковій школі учні навчаються створювати моделі в онлайн інструментах, розробляти динамічні комп'ютерні моделі (анімації) в середовищі редактора презентацій, подавати дані у вигляді таблиць, виконувати прості обчислення з табличними даними та досліджувати об'єкти за допомогою побудованих моделей.

У 4 класі учні узагальнюють знання, вміння та навички під час роботи з відомими комп'ютерними програмами (змістова лінія **«Комп'ютерні програми. Меню та інструменти»**): редактором презентацій, графічним редактором «Скретч» та ознайомлюються із середовищем програмування «Скретч». Загалом ця змістова лінія тісно переплітається зі змістовою лінією **«Лінійні алгоритми»**. Спочатку учні пригадують основні поняття, які вивчали в 2 – 3 класах: команда, виконавець, система команд виконавця, середовище виконавця тощо. Далі відбувається ознайомлення із середовищем програмування «Скретч», учні опановують елементарні навички програмування. У 4 класі необхідно звернути особливу увагу на формування алгоритмічного мислення молодших школярів. Спочатку учні пригадують поняття «лінійний алгоритм», а згодом ознайомлюються із циклічними й алгоритмами з розгалуженням (повним і неповним). Загалом ще задовго до введення поняття «алгоритм із розгалуженням» проводиться ретельно продумана пропедевтична робота. Так, ще на початку року учням пропонують ігрові завдання, у яких трапляються алгоритми з розгалуженням, проте сам термін ще не вживається.

У разі введення понять «алгоритм із розгалуженням» і «циклічні алгоритми» рекомендуємо звертатися до життєвого досвіду учнів. Це сприятиме кращому засвоєнню матеріалу. Розкриття перед учнями змістової лінії **«Лінійні алгоритми»** також спрямоване на подальший розвиток розуміння поняття виконавця, його середовища, команди, системи команд виконавця алгоритму, основних алгоритмічних структур, зокрема, слідування,

розгалуження та повторення; умінь виконувати готові алгоритми, а також складати прості алгоритми для виконавців, зокрема засобами доступних та цікавих для учнів онлайн-ових та офлайн-ових середовищ (<http://learn.code.org>, <http://studio.code.org>, Розумні блоки, TuxBot), використовуючи просту систему відповідних команд; навичок шукати помилки в послідовності команд, аналізувати зміст завдань на складання алгоритму для виконавців; умінь розв'язувати задачі з повсякденного життя, застосовуючи алгоритмічний підхід; умінь планувати послідовність дій для досягнення мети, передбачати можливі наслідки.

Інформатика – це практико-орієнтований навчальний предмет. Саме тому завдання із застосування вмінь учнів опрацьовувати інформаційні об'єкти мають виконуватися під час вивчення кожної теми, що забезпечує не тільки закріплення навчальних задач з певної теми. Завдання мають утворювати певну систему формування навичок роботи у найпоширеніших прикладних програмах. Особлива увага під час формування інформатичної компетентності має приділятися розвитку алгоритмічного мислення учня. У 4 класі учні мають продовжувати ознайомлення з основними алгоритмічними структурами, створювати свої перші проекти. Рівень складності завдань поступово зростатиме – на кінець навчального року передбачається, що учні зможуть створювати власні анімаційні історії, розробляти сценарії до найпростіших комп'ютерних ігор і реалізовувати їх у програмному онлайн середовищі «Скретч» та Makecode.

Основною формою роботи має бути навчання через діяльність та дослідження, обговорення та ознайомлення, керовані вчителем з використанням інтерактивних, ігрових методик, технології перевернутого навчання, опори на практичний досвід учнів.

Учитель має запланувати різноманітні види діяльності для учнів 4 класу, які допомагають формувати умінь висловлювати власну думку, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, умінь конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими учасниками освітнього процесу. Мають бути передбачені такі форми діяльності, як робота в парах та групах, практичні роботи, онлайн-тестування, проектна та дослідницька робота тощо.

Під час формування оцінювання оцінні судження учасників освітнього процесу можуть стосуватися таких аспектів: 1) рівня володіння теоретичними знаннями; 2) здатності до застосування вивченого матеріалу в практичній діяльності; 3) свідомого та відповідального ставлення до етичних, міжкультурних та правових норм інформаційної взаємодії; 4) вмінь співпрацювати; 5) використання матеріалу з повсякденного життя, навчальних предметів; 6) свідомого знання правил безпечної праці.

Мистецька освітня галузь

Зміст мистецької освітньої галузі може реалізовуватися як через *інтегрований курс «Мистецтво»*, так і через *окремі предмети* за видами мистецтва: *образотворче мистецтво* і *музичне мистецтво*. Вибір здійснюється з урахуванням фахової підготовки кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою. За умови обрання закладом загальної середньої освіти викладання через окремі предмети, у робочому навчальному плані зазначаються окремі навчальні предмети: «Мистецтво: образотворче мистецтво», «Мистецтво: музичне мистецтво», на які відводиться по 1 годині на тиждень.

Зasadничим нормативним документом у закладах загальної середньої освіти є Типові освітні програми, які через очікувані результати навчання конкретизують, чого саме мають навчитися здобувачі освіти на певному циклі навчання.

Для досягнення визначених програмою результатів навчання вчитель самостійно може обирати тематику навчання, мистецький контент (художній матеріал), обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл опанування кожної теми, технології навчання тощо.

Кожен урок інтегрованого курсу може містити систему різних видів діяльності: прослуховування музичних творів, ознайомлення з кращими зразками українських і світових мистецьких творів, аналіз-інтерпретацію, оцінювання творів мистецтва, пізнання особливостей художньої мови різних видів мистецтва, самостійну художньо-творчу діяльність.

Зазначимо, що мистецькі твори для сприймання та виконання учнями мають відповідати критеріям їх високої художньої якості, цікавості для учнів і відповідності їх віку. Вищезначене педагог відображає у календарно-тематичному плані на навчальний рік, відповідно до якого він здійснює навчання здобувачів освіти.

Матеріали уроку мають бути доповнені і збагачені візуальним рядом (репродукції картин, світлини, малюнки) і з практичними завданнями: спостерігати, поміркувати, пояснити ті чи інші мистецькі явища, інсценувати пісню чи сюжет картини, дібрати музичні інструменти чи матеріали та кольорову гаму для виконання практичної роботи, виконати пісню під власний акомпанемент, спів канонам тощо.

Необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання інтегративного підходу у навчанні, що може розглядатися у декількох значеннях:

у *вузькому* – через узгодження програмового змісту в межах галузі між різними навчальними предметами (за умови автономного викладання «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво»);

у *широкому* – через узгодження предметів мистецької освітньої галузі зі змістом інших освітніх галузей (наприклад, сприймання музичного твору, мультфільму тощо на заняттях з вивчення мови), за умови дидактичної доцільності і коректності використання того чи іншого матеріалу.

Методика викладання мистецтва в початковій школі будується як на засадах інтеграції, так і на компетентнісному підході, що являє собою окрему

теорію навчання і розуміється як спосіб організації практичної та теоретичної діяльності учасників навчання, зумовлений закономірностями та особливостями змісту навчального предмета інтегрованого курсу «Мистецтво». На основі поглядів авторів типових програм, які визначають, що формування ключових компетентностей у процесі вивчення інтегрованого курсу «Мистецтво» має відбуватися системно та природно упродовж усього періоду навчання на уроках (чи у певних навчальних ситуаціях), де це педагогічно доцільно, учитель має застосовувати свій методичний інструментарій у контексті реалізації завдань мистецької освітньої галузі, через відповідні мистецькі трактування і приклади.

У процесі вивчення мистецтва великого значення набуває діяльнісний підхід. Такий підхід у мистецькій освіті спрямовано на розвиток ключових компетентностей і наскрізних мистецьких умінь особистості, які дають змогу застосувати мистецькі навички на практиці, розвивати здібності до роботи в команді, творчої групової роботи на уроках. Цей підхід доводить важливість мистецької художньо-творчої діяльності школярів, дає можливість школярам обирати, оцінювати власні мистецькі результати та результати творчої мистецької діяльності однолітків, набувати навички сприймання мистецьких творів та здійснювати комунікацію засобами мистецтва. Діяльнісний підхід надає змогу досягти освітніх цілей, що втілюють потреби школярів у пізнанні мистецтва.

Мистецьку освітню діяльність на інтегрованому уроці необхідно планувати як особистісно-орієнтовану. Особистісно-орієнтований підхід передбачає співпрацю та співтворчість учня й учителя. Завдання учителя мистецтва – простежити динаміку творчого розвитку школяра, визначити особисті переваги в роботі з мистецьким матеріалом, розкрити та розвинути його індивідуальні здібності. Вчитель урахує особливості розвитку кожного учня в мистецькій діяльності, здійснюючи планування освітнього процесу.

У процесі вивчення інтегрованого курсу «Мистецтво» рекомендуємо забезпечувати диференційований та індивідуальний підходи. Диференційований та індивідуальний підходи в мистецькій освіті дають можливість учителю організувати освітній процес пізнання мистецтва з урахуванням індивідуальних особливостей школярів, рівнів їхнього індивідуального розвитку, здібностей, можливостей, запобігати неуспішності учнів, максимально розвивати дітей із різним рівнем розвитку. На засадах диференційованого та індивідуального підходів учитель мистецтва планує і здійснює підбір творчих завдань, готує творчі практичні завдання різного ступеня складності з урахуванням індивідуальних особливостей школярів.

Вчителю мистецтва радимо звернути особливу увагу на те, що формування мистецької культури учнів – це основа уроку мистецтва, його суть, яка може мати різне художньо-педагогічне втілення. Цілісність уроку досягається завдяки єдності всіх складових, оскільки в основу його побудови мають бути покладені не різні види діяльності, а різні грані мистецтва як цілісного явища. Це дає можливість вносити в урок будь-які контрасти, задля підтримування

уваги учнів, створювати атмосферу творчої зацікавленості, узгоджувати матеріал програми з рівнем розвитку учнів.

Для якісної реалізації інтегрованого підходу у навчанні мистецтву вчителю доцільно долучити й підручники. У 2021/2022 навчальному році здобувачі освіти 4 класу будуть опановувати зміст мистецької освітньої галузі по одному з підручників, які пройшли конкурсне випробовування і рекомендовані до впровадження в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. З переліком підручників та їх електронними версіями можна ознайомитися на сайті Інституту модернізації змісту освіти на сторінці електронної бібліотеки за посиланням: <https://cutt.ly/DyAqLI9>.

Кожен з підручників, відповідаючи типовим освітнім програмам, представляє авторську модель інтегрованої мистецької освіти (тематизм, твори для сприймання і творення, система завдань тощо). Втім, підручник – це навчальне видання для учня, інструмент для оптимізації його навчання. Педагогу він може слугувати орієнтиром для конструювання уроків у частині визначення тематизму, добору мистецького матеріалу та методичного інструментарію. Водночас для досягнення цілей і завдань кожного конкретного уроку, зокрема формування тих чи тих очікуваних результатів навчання, визначених типовою освітньою програмою, педагогу необхідно залучати дітей до різних видів художньо-творчої діяльності. Для реалізації педагогічних завдань учитель може використовувати різний мистецький контент та методичний інструментарій, зокрема не охоплений змістом підручника. Тому наголошуємо, *основним нормативним документом, що визначає зміст та вимоги освіти в закладі освіти, є типова освітня програма, а підручник – один з педагогічних засобів (з-поміж багатьох інших), що допомагає розв'язувати освітні завдання, визначені програмою.*

Види діяльності учнів на уроках мистецтва репрезентують дві взаємопов'язані складові – **сприймання** (аналіз-інтерпретація) і **творення** мистецтва. Поступове і системне набуття учнями художнього досвіду здійснюється у тісному їх взаємозв'язку. Тільки за умови, коли учні активно сприйматимуть художні образи, творити їх самостійно (або у взаємодії з іншими), виявляти власну позицію, здійснювати творчий відбір художніх засобів – діяльність на уроках мистецтва ефективно впливатиме на розвиток емоційної сфери дитини (у тому числі емоційного інтелекту), формування художньо-образного, критичного, інших видів мислення, виховання художніх потреб, інтересів, смаків тощо.

Другий цикл навчання у цьому контексті є важливим, адже діти вже мають певний мистецький досвід, здобутий на першому циклі навчання, у них активно розвиваються мислення, пам'ять, увага, уява. Тому важливим є завдання педагога – підтримати і активно розвивати уміння та навички в галузі мистецтва.

У художньо-творчій діяльності з музичного мистецтва необхідно приділяти увагу формуванню вокальних навичок дітей (зокрема, співу в унісон). При цьому зазначимо, що використання електронного супроводу («мінус»-фонограм) доцільно лише на заключному етапі вивчення вокального

твору. Важливим акцентом у діяльності педагога залишається розвиток ритмічного чуття, який здійснюється через створення ритмічного супроводу до власного співу, гра на елементарних музичних інструментах (у тому числі, в ансамблі), хореографічних рухах під музику тощо. На уроках мистецтва учням необхідно давати можливість у виявленні власної музичної творчості через імпровізації, створення ритмічних послідовностей, мелодій тощо. Звертаємо увагу, що ознайомлення учнів з музичною (у тому числі нотною) грамотою має відбуватися природно, у безпосередній музичній діяльності – співі, грі на елементарних музичних інструментах тощо.

В образотворчій діяльності учні на основі вже набутого художнього досвіду, мають системно і послідовно опановувати секрети мови візуальних мистецтв, зокрема різні живописні і графічні техніки, способи ліплення, деякі техніки декоративно-ужиткового мистецтва, ознайомитися з елементарними законами композиції, перспективи, основами кольорознавства, способами стилізації тощо. Для досягнення поставлених завдань педагогу необхідно не тільки запропонувати відтворити той чи той зразок, а й сприяти розвитку творчості дитини: показати варіативність виконання завдання в межах поставленої навчальної цілі; запропонувати можливість додавання елементів (відмінних від запропонованого зразка) у власну композицію тощо.

Набуття елементарних умінь з театрального та хореографічного мистецтва має відбуватися природно у тісному зв'язку з іншими видами діяльності: рухи під музику, інсценізація творів мистецтва тощо.

Водночас, в контексті інтегрованого навчання відбувається формування поліхудожніх умінь та якостей (здатність до порівняння мови різних видів мистецтва, відтворення різних явищ через музичні інтонації, малюнок, рух, жест, «оживлення» творів образотворчого мистецтва, візуалізація музики тощо).

У процесі аналізу – інтерпретації творів мистецтва слід привчати уважно слухати і споглядати твори мистецтва, висловлювати власні враження, розширювати словниковий запас учнів для характеристики мистецьких творів, шукати зміст, розуміти, яким чином він розкривається (через характеристику художньої мови). Водночас, у процесі обговорення не слід вдаватися до суто мистецтвознавчого аналізу, а застосовувати різні методичні прийоми та методи для зацікавлення учнів та їх занурення у зміст твору. Системно і послідовно потрібно привчати дітей визначати, описувати емоційні стани, викликані почутим, побаченим, формувати культуру емоційного сприймання й реагування на твір мистецтва.

Окрім того, важливо привчати дітей не тільки творити і самовиражатися, але й презентувати результати власної творчості, брати участь у шкільних мистецьких заходах (концертах, виставках, інсценізаціях тощо), а з часом виявляти ініціативу щодо їх створення, спілкуватися з друзями та знайомими про мистецтво. Пізнання мистецтва відбувається, як через художньо-творчу діяльність, так і активне сприймання творів різних видів мистецтва та ознайомлення з особливостями їхньої художньо-образної мови.

Система оцінювання результатів навчання в мистецькій освітній галузі ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня (учениці). Оцінюється не рівень недоліків і прорахунків, а рівень прогресу особистісних досягнень, тому критерієм перевірки та оцінювання результатів мистецької освіти є динаміка особистісного розвитку дитини. Безперечно, певну роль у мистецькій сфері відіграють спеціальні художні здібності (музичний слух, вокальні дані, відчуття ритму, кольору, пропорцій, симультанне образне сприймання тощо), які можуть впливати на освітні результати учнів. Втім для створення об'єктивності системи оцінювання, перевірка має інтегрувати такі показники:

формувальне оцінювання – це ставлення дитини до мистецької діяльності, її активність та ініціативність, особистісне зростання у порівнянні з її попередніми досягненнями;

підсумкове оцінювання – це досягнення дитини у різних видах діяльності відповідно до показників успішності, визначених освітньою програмою.

Навчальна та методична література з предметів художньо-естетичного циклу зазначена у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщені на офіційному сайті МОН. Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта».

Фізкультурна освітня галузь

Фізична культура

Завдання предмета фізична культура реалізують за такими змістовими лініями: «Рухова діяльність», «Ігрова та змагальна діяльність».

Змістова лінія «Рухова діяльність» передбачає формування в дітей уявлення про фізичну культуру як сукупність різноманітних фізичних вправ, способів рухової та ігрової діяльності, спрямованих на фізичний розвиток, зміцнення здоров'я та формування умінь і навичок володіння різними способами рухової діяльності, здатності виконання вправ основної гімнастики, організуючих вправ, елементів акробатики, вправ корегувальної спрямованості та тих, що пов'язані з незвичним положенням тіла у просторі, ходьбою, бігом, танцювальними кроками, способами лазіння та перелізання, навичками володіння м'ячем та стрибками, розвиток фізичних якостей, формування постави й профілактики плоскостопості.

Змістова лінія «Ігрова та змагальна діяльність» передбачає виховання в учнів ініціативності, активності та відповідальності у процесі рухливих і спортивних ігор за спрощеними правилами; усвідомлення важливості співпраці під час ігрових ситуацій; формування уміння боротися, здобувати чесну перемогу та з гідністю приймати поразку, контролювати свої емоції, організувати свій час і мобілізувати ресурси, оцінювати власні можливості в процесі ігрової та змагальної діяльності, реалізовувати різні ролі в ігрових ситуаціях, відповідати за власні рішення, користуватися власними перевагами і визнавати недоліки у

тактичних діях у різних видах спорту, планувати та реалізовувати спортивні проекти (турніри, змагання тощо); формування в молодших школярів умінь і навичок виконання естафет.

Частина навчального навантаження з фізичної культури (до 1 години на тиждень) може використовуватися на вивчення окремих навчальних предметів, що забезпечують рухову активність учнів (хореографія, ритміка, плавання тощо), за наявності відповідних умов педагогічних кадрів та навчальних програм, що мають гриф Міністерства освіти і науки України.

Організація освітнього процесу в 4 класах за типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Р. Б. Шияна

Особливості типової освітньої програми, розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна, полягають у структуруванні змісту початкової освіти за освітніми галузями та представленні його інтегровано в предметах вивчення, що визначені навчальним планом. Запропонована у програмі інтеграція забезпечує умови для формування в молодших школярів цілісної картини світу, здатності сприймати предмети/об'єкти і явища різнобічно, системно та визначати практичне застосування вивченого.

Інтеграція змісту та видів діяльності різних освітніх галузей відбувається навколо тем та проблемних питань природничого та соціокультурного змісту. Математичні та мовні уміння при цьому відіграють інструментальну роль та виступають засобами вирішення проблемних питань/ситуацій, пізнання світу, фіксації результатів досліджень. У навчальних програмах з української та іноземної мов, математики, мистецтва, фізичної культури окреслюється поступовий розвиток умінь (шлях досягнення очікуваних результатів навчання) у межах кожної змістової лінії.

Мовно-літературна освітня галузь реалізується у навчальних предметах «Українська мова», «Іноземна мова» та інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Вивчення української мови у 4 класі передбачає часовий розподіл програмового матеріалу між предметом «Українська мова» та інтегрованим курсом «Я досліджую світ» (мовно-літературна галузь), відповідно до якого 5 годин на тиждень використовується на вивчення української мови як окремого предмета, 2 години української мови на тиждень включені до інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (мовно-літературна галузь). В інтегрованому курсі «Я досліджую світ» зміст мовно-літературної галузі розгортається лінійно разом із змістом решти освітніх галузей, що інтегруються.

Математика вивчається як окремий предмет (4 години на тиждень) та у складі інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (1 година на тиждень). Як і зміст мовно-літературної галузі в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» зміст математичної освітньої галузі розгортається лінійно разом із змістом решти освітніх галузей, що інтегруються.

Досягнення очікуваних результатів природничої, громадянської та історичної, соціальної та здоров'язбережувальної, технологічної та частково